

Znamení Syna člověka

Ladislav Tichý

V Matoušově evangeliu čteme v rámci Ježíšovy řeči o zkáze Jeruzaléma a o konci světa také o tom, že kromě znamení na slunci, měsíci a hvězdách (24,29) „se objeví na obloze znamení Syna člověka“ (24,30). O jaké znamení se jedná nebo v čem spočívá? Je dosti známé a rozšířené chápání tohoto místa, které vidí v tomto znamení kříž. Určitá běžnost až samozřejmost tohoto výkladu je vyjádřena např. ve slovech známé písně „Svatý kříži, tebe ctíme“, která se zpívá hlavně v době postní, zvláště při uctívání ostatků sv. kříže. Její text potom obsahuje hned v první sloce pasáž „v soudný den tě uvidíme na obloze skvíti se“¹, což se alespoň podle obecného povědomí opírá právě o Mt 24,30. Tento výklad „znamení Syna člověka“ je nepochybně velmi starý. Možná se s ním setkáváme už v Didache (tj. asi na začátku 2. století)² 16,6, kde se hovoří o třech „znameních pravdy“. Jako první z nich se uvádí σημεῖον ἐκπετάσεως ἐν οὐρανῷ, což lze přeložit jako „znamení rozprostření (nebo rozevření či roztážení) na nebi“. To ovšem není příliš srozumitelný překlad, který samozřejmě připouští také různý výklad, protože není jasné, co se má rozevřít, rozprostřít či roztáhnout.³ Mnohem jednoznačnější je však formulace v apokryfní etiopské Petrově apokalypse (odst. 1) asi z první poloviny 2. století,⁴ kde říká Kristus v souvislosti se svým druhým příchodem: „můj kříž půjde před mou tváří“, nebo v asi jen o málo mladším⁵ spisu *Epistula apostolorum* 16 („znamení kříže jde přede mnou“). Motiv kříže ve spojení s Kristem oslaveným se objevuje už v apokryfním Petrově evangeliu (X, 39),⁶ které

1. Viz např. *Kancionál: Společný zpěvník českých a moravských diecézí*, sestavili L. SIMAJCHL, K. CIKRLA a kol., Praha: Zvon, 1990, č. 317.
2. K datování srov. G. SCHÖLLGEN, „Didache“, in *Lexikon für Theologie und Kirche*, 3. vyd., ed. W. KASPER aj., Freiburg etc.: Herder, 3 (1995), sl. 208: „nejdříve kolem 100 po Kr.“ Podobně B. STEINER, „Didache“, in *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, 2. vyd., Freiburg etc.: Herder, 1999, s. 167: „die Jahre um 100 n. Chr.“; K. NIEDERWIMMER, *Die Didache*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, s. 79: „um 110 oder 120 n. Chr.“
3. K. NIEDERWIMMER, *Die Didache* (viz předch. pozn.), s. 265nn., uvádí tři různé interpretace: 1. jedná se o otevření nebe jako předpoklad pro sestoupení Pána a jeho svatých; 2. jedná se o kříž; 3. jedná se o standartu Syna člověka na nebi. Sám se „vzhledem k rozšířené tradici o *crux eschatologica*“ přiklání k druhému řešení (tamtéž, s. 267). Uvedený obrat bývá překládán různě, např. „nejprve bude roztrženo nebe“ (tak K. BERGER – CH. NORDOVÁ, *Das Neue Testament und frühchristliche Schriften*, Frankfurt a. M.: Insel, 1999, s. 310) nebo „znamení, že se nebe otevře“ (tak U.-K. PLISCH, *Verborgene Worte Jesu – verworfene Evangelien: Apokryphe Schriften des frühen Christentums*, Cannstadt: Evang. Haupt-Bibelges., 2000, s. 88). Tyto překlady vztahují ono rozevření na nebe, třebaže v textu není (τοῦ) οὐρανοῦ, nýbrž ἐν οὐρανῷ.
4. Např. G. ROWENKAMP, „Petrusliteratur“, in *Lexikon der antiken christlichen Literatur* (viz pozn. 2), s. 498, počítá s roky „kolem 135“.
5. Do druhé poloviny 2. století datuje tento spis P. BRUNS, „Epistula apostolorum“, in *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, s. 198.
6. Petrovo evangelium má svůj původ snad v první polovině 2. století (srov. R. E. BROWN, *The Death of the Messiah*, New York etc.: Doubleday, 1994, s. 1342). R. DOSTÁLOVÁ (*Neznámá evangelia: Novozákonní apokryfy I*, uspoř. J. A. DUS a P. POKORNÝ, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 228) se přiklání k polovině 2. století. Příklad mnohem ranějšího datování: BERGER – NORDOVÁ, *Das Neue Testament* (viz pozn. 3), s. 675: 75 po Kr.

bylo nalezeno v r. 1886/87 v Horním Egyptě spolu s řeckým fragmentem Petrovy apokalypsy; ale tam kříž následuje Krista vycházejícího z hrobu.

Tedy spojování znamení kříže s Kristem oslaveným a přicházejícím z nebe jako soudce je nepochybně velmi staré. Avšak pro Mt 24,30 lze stěží počítat s křížem jako vysvětlením „znamení Syna člověka“. Ve vědecké literatuře se s tímto výkladem dnes sotva setkáme.⁷

Tento význam by byl naprosto nesrozumitelný na prvním stupni tradice, tj. v ústech samotného Ježíše Krista, protože jeho posluchači by mu nemohli rozumět. Ale i na třetím stupni tradice,⁸ tj. v rámci spisovatelské činnosti samotného evangelisty, si lze tento význam stěží představit. Ačkoliv v době napsání Matoušova evangelia (tj. nejdříve asi v 80. letech prvního století) už snad začali křesťané užívat kříže⁹ jako svého specifického znamení, spojení „znamení Syna člověka“ ukazuje svým genitivním přívlastkem na apokalyptické jazykové vyjádření, které by bylo srozumitelné čtenářům evangelia jen tehdy, kdyby bylo už po určitou dobu v užívání. To je však značně nepravděpodobné. Navíc v další části verše (tj. Mt 24,30b) se naráží na Zach 12,10.12 („tehdy budou naříkat všechny národy země“), ale (na rozdíl od Jan 19,37 a Zj 1,7) se pozoruhodně nepřipomíná věta ze Zach 12,10 „budou patřit na toho, kterého probodli“.¹⁰

Zmínka o „znamení Syna člověka“ je specifická pro Matoušovo evangelium. Na paralelních místech Mk 13,25n. a Lk 21,26n. se o něm nehovoří. Určitou pomůckou pro odhalení významu tohoto obratu může být „znamení Jonášovo“, o němž čteme v Mt 12,40nn. a na paralelním místě Lk 11,29nn. Mk 8,12 obsahuje pouze větu odmítající jakékoliv znamení (srov. paralelu Mt 16,4, kde je při tomto odmítnutí také připuštěno znamení Jonášovo). V Mt 12,40 je „znamení proroka Jonáše“ vyloženo pomocí věty „jako byl totiž Jonáš v břiše velké ryby tři dny a tři noci, tak bude Syn člověka v srdci země tři dny a tři noci“. Toto znamení je tedy vztaženo na Ježíšovo zmrtvýchvstání. V Lk 11,30 je znamení Jonášovo asi chápáno ve smyslu Jonášova kázání, na které se ninivští obyvatelé obrátili.¹¹ Tím by se spíše u Lk jednalo vlastně o postavu samotného Ježíše, jehož kázání má vést k obrácení a který je tak sám

7. Jako příklad tohoto názoru bývá uváděn článek A. J. B. HIGGINSE, „The Sign of Son of Man“, *New Testament Studies* 9 (1962/63), s. 380–382. Jiná je situace v populárnějších výkladech; viz např. *Nový zákon: Text užívaný v českých liturgických knihách, přeložený z řečtiny se stálým zřetelem k Nové Vulgátě*, Kostelní Vydří: Karmelit. nakl., 1998, s. 97 (pozn. k Mt 24,30): „Znamení Syna člověka: většinou se to vykládá jako světlý kříž, který bude svou září zahánět nastalou tmou.“ Viz však také pozn. 18.

8. K rozlišování trojího stupně či úseků tradice nebo „trojího období“ při formování látky evangelií srov. *Instrukci papežské biblické komise* z 21. 4. 1964 (viz J. KREJČÍ, *Slovo Boží*, Řím: Křesťanská akademie, 1971, s. 126–134, zvl. 128–130, nebo J. A. FITZMYER, *Co říká Nový zákon o Kristu: Otázky a odpovědi*, Kostelní Vydří: Karmelit. nakl., 2000, s. 154nn.).

9. O možném kříži ve zdi jednoho domu v Herculaneu před výbuchem Vesuvu v r. 79 po Kr. srov. G. KROLL, *Po stopách Ježíšových*, Praha: Zvon, 1995, s. 368.

10. Srov. R. SCHNACKENBURG, *Matthäusevangelium* 16,21–28,20, Würzburg: Echter, 1987, s. 237n.

11. J. JEREMIAS („Ιωνᾶς“, in *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Stuttgart: Kohlhammer, 3 (1938), s. 410–413, zvl. 412n.) chápal „znamení Jonášovo“ u Lk 11,29–32 jako legitimaci Božího posla záchranou ze smrti (zachráněný Jonáš na straně jedné a zmrtvýchvstalý Ježíš na straně druhé). Proti tomuto výkladu důrazně J. A. FITZMYER, *The Gospel according to Luke X–XXIV*, New York etc.: Doubleday, 1985, s. 933.935n., který spatřuje toto znamení v Ježíšově vystoupení před jeho pokolením (tamtéž, s. 933).

jediným znamením, které bude lidem dáno. Ale i u Matouše, který na základě patrně sekundární tradice poukazuje na Ježíšovo zmrtvýchvstání, je to nakonec také Ježíš, který aspoň po svém zmrtvýchvstání vyžaduje víru. Proto se jeví minimálně jako docela rozumný závěr, že také Mt 24,30 je „znamením Syna člověka“ míněn nakonec sám Syn člověka, tj. Ježíš přicházející při své paruzii. Genitiv „Syna člověka“ by v tomto případě byl *genitivus epexegeticus*, tj. blíže vysvětlující substantivum „znamení“. Určitá potíž tohoto řešení je jistě v tom, že v Mt 24,30 jsou vlastně jmenovány tři skutečnosti (znamení Syna člověka, nárek národů země a spatření Syna člověka přicházejícího na oblacích), které se představují jako po sobě následující jevy.¹² Ale to přesto nemůže vyloučit, že o samotném Synu člověka se hovoří už na prvním místě při zmínce o jeho znamení. Lze ovšem také namítnout, že „by si evangelista nakonec mohl v. 30a ušetřit“.¹³ Ale σημεῖον v Mt 24,30a odkazuje zřejmě na 24,3, kde se učedníci dožadují znamení Ježíšova příchodu. A na našem místě dostávají odpověď, že tím znamením bude nakonec Ježíš sám. Toto řešení se jeví alespoň jako nejschůdnější, protože jiná vysvětlení jsou mnohem méně uspokojivá a přijatelná.

Nelze se spokojit s pouhým konstatováním, že nevíme, co „znamení Syna člověka“ znamená.¹⁴ Také další řešení „znamení Syna člověka“, která bývají uváděna, jako např. standarta či praporec¹⁵ nebo světelný jev či optický signál,¹⁶ nemohou dostatečně uspokojit. Proto názor, že „znamení Syna člověka“ v Mt 24,30 nepředstavuje vlastně nic, co by bylo mimo Syna člověka, tj. je to Ježíš sám, zřejmě právem mezi dnešními badateli převládá.¹⁷ Představa, že při druhém Kristově příchodu se objeví na obloze

12. To asi potvrzuje dvojí καὶ τότε v tomto verši. Dá se sice přeložit v obou případech „a tehdy“ a vztahovat ke stejnému okamžiku. To snad insinuuje překlad *New International Version*: „At that time the sign of the Son of Man will appear in the sky, and all the nations of the earth will mourn...“ (zde zvýrazněn překlad καὶ τότε). Ale i bez τότε (u Mt se vyskytuje až nadbytečně: 90krát z celkových 160 výskytů v NZ!) je sled jevů patrný.

13. J. GNILKA, *Das Matthäusevangelium*, 2. Teil, Freiburg etc.: Herder, 1988, s. 329.

14. Tak např. H. FRANKEMÖLLE, *Matthäus: Kommentar 2*, Düsseldorf: Patmos, 1997, s. 405. Podle něho „znamení Syna člověka“ představuje „ein sehr offenes Zeichen“ (tamtéž).

15. V tomto smyslu např. J. GNILKA, *Matthäusevangelium*, s. 330, s odvoláním na Iz 49,22 v LXX, kde je σῶσθαι (= [smluvený] signál, znamení).

16. Tak W. WIEFEL, *Das Evangelium nach Matthäus*, ThHKNT 1, Leipzig: Evang. Verl.-Anst., 1998, s. 418, jako paralela k polnici ve v. 31.

17. Tak s větší či menší rozhodností např. J. SCHMID, *Das Evangelium nach Matthäus*, Leipzig: St. Benno, 1963, s. 339 (uvádí sice ještě možnost nějakého jevu, ale pak „zůstává věc tajuplná“); R. SCHNACKENBURG, *Matthäusevangelium*, s. 238 („pravděpodobně“); J. SCHNIEWIND, *Das Evangelium nach Matthäus*, NTD 2, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962, s. 244 („Das Zeichen besteht im Menschensohn selbst“); A. SAND, *Das Evangelium nach Matthäus*, Leipzig: St. Benno, 1989, s. 490 („am zutreffendsten“); B. VIVIANO, „The Gospel according to Matthew“, in *The New Jerome Biblical Commentary*, ed. R. E. BROWN et al., London: G. Chapman, 1993, 42:139, s. 667 („The sign is the Son of Man himself“); U. LUZ, *Das Evangelium nach Matthäus*: 3. Teilband Mt 18–25, Zürich – Neukirchen: Benziger – Neukirchner, 1997, 434n. (s podrobnějším zdůvodněním a souhrnným konstatováním: „Makrotext i kontext hovoří podle mého názoru zřetelně pro to, že „znamením Syna člověka“ se nemíní nic jiného než Syn člověka sám“, tamtéž, s. 435).

kříž, se nemůže opírat o Mt 24,30 (ani o žádné jiné místo Nového zákona), nýbrž pouze o tradici, která je sice stará, protože je doložena už v 2. století, ale spočívá na pozdější spekulaci, která nemá dostatečný základ v biblickém textu samotném.¹⁸

18. Teprve po napsání článku byl k dispozici vědecký komentář W. D. DAVIES – D. C. ALLISON, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel according to Saint Matthew*, ICC, vol. III, Edinburgh: T & T Clark, 1997, který vidí (op. cit., s. 359n.) v σημειον Mt 24,30 starozákonní *něs* (korouhev, praporec) v eschatologickém významu, a protože toto *něs* mělo mít příčné břevno (*crossbar*), spojuje toto znamení s křížem. Tím ovšem není plně vysvětlen genitiv τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Autoři komentáře (op. cit., pozn. 221 na s. 360) sami přiznávají, že tato interpretace může být spojena také s výkladem: znamení = Syn člověka, protože v Ex 17,15 je Mojžíšem oltář pojmenován „Hospodin je má korouhev (*nissí*)“. Proto také tento výklad, který nakonec spatřuje v Mt 24,30 kříž, nemůže dostatečně přesvědčit.